

М. М. ШМАГЛІЙ, С. М. РИЖОВ, В. П. ДУДКІН

Трипільське поселення Коновка в Середньому Подністрів'ї

Одним із складних питань трипільської проблематики є висвітлення процесу становлення та формування пізнього Трипільля в Середньому Подністрів'ї. Велику роботу в плані характеристики та уточнення періодизації трипільських пам'яток цього регіону провела Трипільська експедиція ІМК (1948—1951 рр.) та Молдавська експедиція ІМК і Молдавського філіалу АН СРСР (1952—1958 рр.) під керівництвом видатного дослідника трипільської культури Тетяни Сергіївни Пасек¹. Але до останнього часу мало розробленим залишається положення про систематизацію та генетичне співвідношення пізньотрипільських пам'яток Середнього Подністрів'я як між собою, так і з пам'ятками кінця середнього етапу Трипілья.

Джерелознавчу базу по вказаній проблемі суттєво доповнюють дослідження трипільського поселення поблизу с. Коновка Кельменецького району Чернівецької області, проведені у зв'язку з будівництвом Дністровського гідровузла Дністровсько-Трипільською експедицією Інституту археології АН УРСР в 1975—1980 рр.²

Поселення розташоване в урочищі Пуцита, на схилі мисоподібного виступу плато, обмеженого з півночі та півдня неглибокими балками. Мис зникається на сході з основним масивом плато, а з західної сторони переходить у заплаву струмка, що впадає в р. Дністер. Ділянка, зайнята пам'яткою, понижується в напрямку заплави і становить площу до 14 га.

Залишки жител у вигляді типових для пам'яток трипільської культури прошарків обпаленої глини залягають на межі чорнозему та суглинку, інколи трохи глибше.

Як відомо, обпалена глина має підвищену залишкову магнітність, а також аномальне магнітне сприйняття³. Аналіз зразків глини від залишків жител показує, що середнє значення їх залишкової магнітності лежить в межах $4500\text{—}500\cdot 10^{-6}$ од. СГСМ, а магнітне сприйняття — $350\text{—}550\cdot 10^{-6}$ од. СГСМ.

Середнє значення оточуючих ґрунтів та підстелюючих суглинків знаходиться в межах $20\text{—}30\cdot 10^{-6}$ од. СГСМ.

Згідно з елементарними розрахунками аномалії магнітного поля, створені трипільськими площадками досліджуваної пам'ятки, повинні були досягати величин перших десятків, а в окремих випадках сотень гам⁴.

Для проведення магнітної зйомки вся територія поселення була розбита на 24 ділянки (100×100 м кожна). Виміри велися за квадратною сіткою 4×4 м оптично-механічним магнітометром М—27. Методика стандартна, розроблена спеціально для картування трипільських поселень та випробувана на ряді аналогічних об'єктів⁵.

Результати зображені у вигляді карти графіків ΔZ за окремими планшетами (рис. 1).

Аномалії, спричинені трипільськими площадками, чітко виділяються на загальному спокійному фоні. Горизонтальний градієнт магнітного поля на межах аномалій досягав у ряді випадків $50\text{—}80\gamma/\mu$, а величина аномалій ΔZ доходила до $100\text{—}150\gamma$. Всі площадки оконтурені за зонами високого градієнта поля в основному по ізолінії 20γ . На

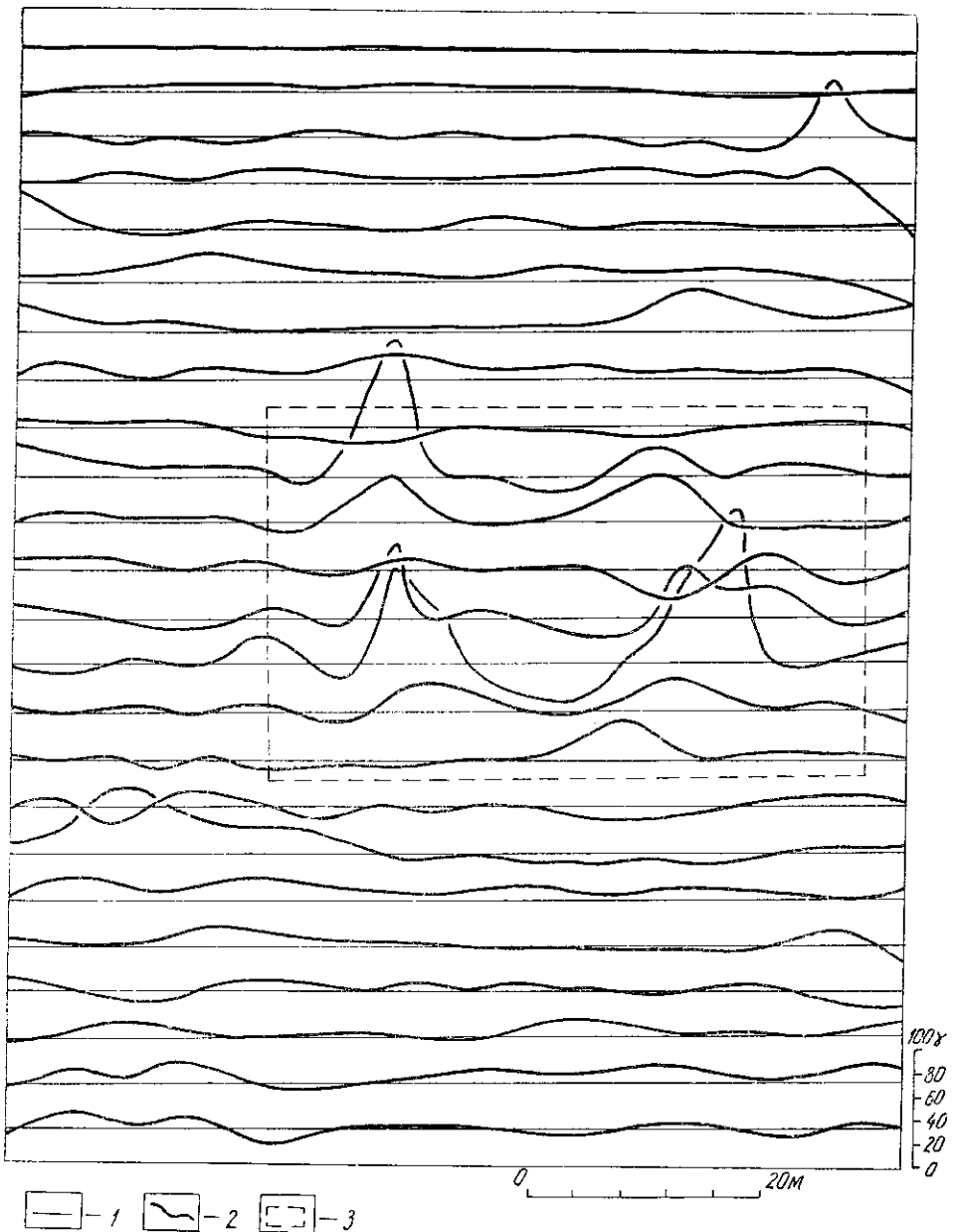

Рис. 1. Карта графіків ΔZ (планшет XXII):

1 — лінія профілю; 2 — графіка ΔZ ; 3 — межі ділянки деталізованої зйомки.

території пам'ятки виявлено 111 аномальних зон, що відповідають трипільським площадкам (рис. 2).

Для виконання другої частини дослідження, тобто виявлення контурів об'єктів для розкопок, на генеральному плані поселення, побудованому за допомогою магнітної розвідки, були вибрані дві ділянки в межах XIXа, XIX і XXII планшетів. На них провели з особливою точністю магнітну зйомку за сіткою 1×1 м. Наслідки розкопок семи площадок продемонстрували високу ефективність використаної методики. Реальні межі площадок та їх контури за даними магнітометрії збігалися в межах $\pm 0,5$ м (рис. 3).

На основі даних загальної зйомки пам'ятки можна дійти висновку, що забудова поселення велася довільно. Так, тут відсутнє притаманне

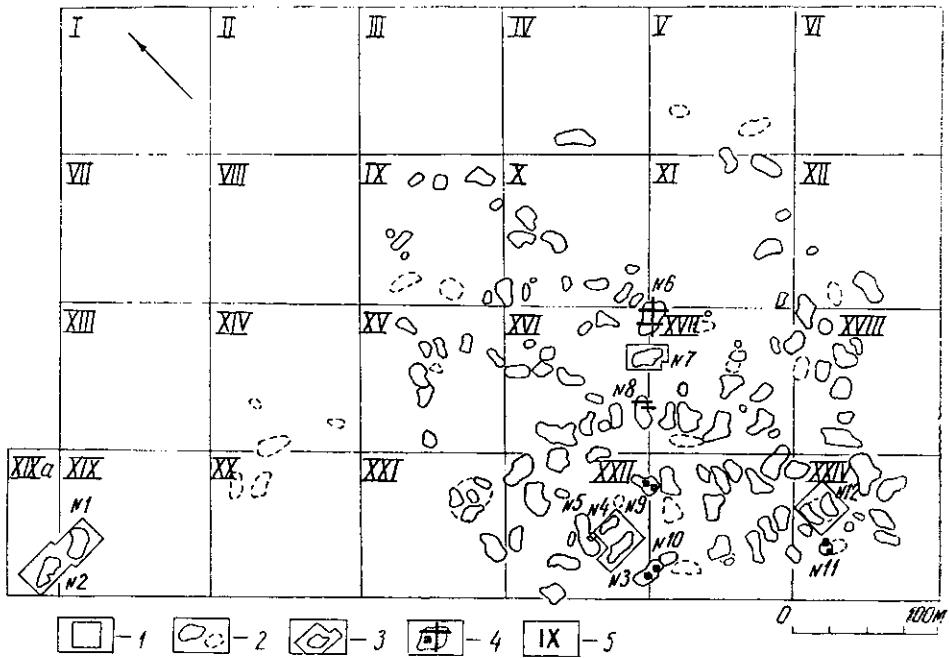

Рис. 2. План розміщення площадок за даними магнітної розвідки:

1 — межі планшетів зйомки; 2 — контури площадок; 3 — розкопані площадки; 4 — площадки, досліджені шурфами та траншеями; 5 — номери планшетів.

багатьом трипільським пам'яткам планування по колу. Більшість жител сконцентровано на зручному терасоподібному виступі в південно-західній частині поселення і являють собою конгломерат вільно розташованих, хаотично орієнтованих площадок різних розмірів. Деякі складні аномалії відповідають, можливо, розвинутим житловим комплексам із залишками різних господарських споруд.

Для розкопок обрали житлові споруди № 1 та 2, що знаходилися на північно-західному схилі стародавньої балки на значній відстані від центральної частини поселення (рис. 2).

Площадки № 1 та 2 мали витягнуто-прямокутну форму і були орієнтовані в довжину з південного заходу на північний схід. Розчищені перші верхні шари складалися з великих шматків обпаленої глини, що мали трохі заглажену поверхню і відбитки колотого дерева на зворотному, нижньому боці. Більшість відбитків колод та пруття паралельні вузьким бокам будинку. Обмазка, в глині якої зафіксовано домішку полови, мала нерівномірний випал. Після розбирання верхніх шарів були виявлені інші, нижні шари обмазки, що займали тільки західну половину площадок. Товщина нижніх шарів більша верхніх (близько 30 см порівняно з 10—15 см верхнього шару) і являє собою суцільніше і компактніше залягання.

Верхня частина обмазки добре заглажена і деякі шматки мали тонку (до 0,5 см) підмазку з глини без рослинної домішки. У нижній частині зафіксовані відбитки широких (20—25 см) плах, паль та ін., орієнтованих паралельно вузьким сторонам будівлі. Дерев'яні деталі утворювали каркас, що служив основою глинобитним міжповерховим перекриттям. Будинки мали земляну підлогу і перекриття другого поверху, що займали лише половину будівлі (нижній шар обмазки). Верхній шар обмазки вказує на існування горища. Щодо функціонального планування житла, то слід звернути увагу на скупчення масивного каменя, відщепів кременю, кісток тварин і фрагментів кераміки на земляній підлозі першого поверху. Можливо, тут відбувалася господарська діяльність мешканців. Другий поверх правив за житлову частину будинку, а на горищі — можна було зберігати припаси та

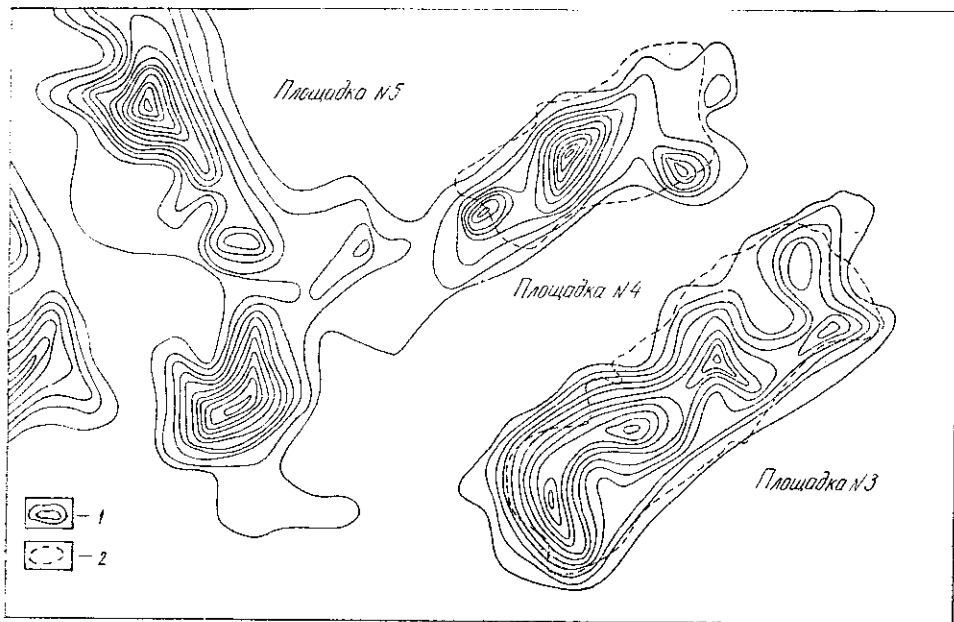

Рис. 3. Карта ізодинам на ділянці детальної зйомки (планшет XXII):
1 — ізодинами; 2 — реальні контури площадок.

господарський реманент. Майже таку саму конструкцію мали два будинки комплексу № 12, розташованого в південній частині поселення.

Площадки № 3 і № 4 знаходилися на схилі плато в західній частині поселення (рис. 2). Розміщені вони були паралельно одна одній (відстань між ними 6—8 м) та орієнтовані в довжину з заходу на схід. Площадка № 3 мала два шари обмазки. Верхній складався з невеликих шматків сильно обпаленої (навіть до шлаку) глини, що мали домішки полову. На відміну від першого шару, другий, нижній, складався з великих шматків обмазки, розташованих щільним масивом. Поверхня шматків ретельно підмазана тонким шаром глини без домішок і заглажена. У нижній частині обмазка другого шару має відбитки дерев'яних плах, направлених паралельно поперечним стінам будинку. Ширина відбитків часто становить 25—30 см. Другий шар займав таку саму площу, що й перший, і цим площадка № 3 відрізняється від вказаних вище площадок.

На землі, під нижнім напластуванням обмазки виявлено скупчення фрагментів кераміки, знарядь праці, зернотерки, кістки тварин. Між першим та другим шарами обмазки знайдено більшість кераміки.

Реконструювати площадку № 3 можна як житло, нижній поверх якої мав земляну підлогу і масивне перекриття другого поверху та легкий настил горища.

Площадка № 4 складалася лише з одного тонкого шару обпаленої обмазки, який у нижній частині мав відбитки невеликих плах та пруття. Переважна більшість знахідок була виявлена на землі, під шаром обпаленої глини.

Конструктивні особливості площадки № 4 — велика кількість знайдених тут знарядь праці, кам'яних вимосток на земляній підлозі, а також незначна кількість серед знахідок фрагментів кераміки — дають можливість вважати площадку господарчою спорудою.

Площа між будівлями № 3 та № 4 зайнята вимостками із плоского каміння, скупченнями відщепів кременю, кістками тварин, черепашками *Unio*, фрагментами кераміки. З північної сторони площадок

№ 3 та № 4 була виявлена геомагнітною зйомкою і перевірена шурфами та траншеями площадка № 5. Орієнтована вона перпендикулярно площадкам № 3 та № 4. Таким чином, сплановані ці будови у вигляді букви «П», що створювало замкнутий простір — подвір'я. Без сумніву можна вважати вказані площадки єдиним житлово-господарчим комплексом.

Привертає увагу площадка №7. Це була двокамерна споруда з товстим глинобитним перекриттям на дерев'яному каркасі та земляною підлогою першого поверху. Підлога була частково підмазана тонким шаром глини, із спорудженими на ній глиняними підвищеннями прямокутної форми, біля яких трапилися антропо- та зооморфні статуетки, глиняні «фішки»-конуси (вершини деяких з них модельовані у вигляді голів бика, оленя, людини) ⁶.

Місцезнаходження площадки № 7 у центрі поселення, велика кількість пластики (76 екз.), а також згрупований біля них посуд, відсутність знарядь праці, відходів виробництва, кісток тварин або інших ознак господарчої діяльності дозволяє вважати площадку № 7 залишками культової будови.

Таким чином, на поселенні вдалося дослідити кілька типів наземних глинобитних жител, що різняться як за функціональним призначенням, так і конструктивними особливостями. Насамперед, це два види двоповерхових будинків (в одному випадку перекриття займає лише половину площі житла — площадки № 1, 2, 12, у другому верхній поверх перекриває все житло — площадку № 3), а також одноповерхова господарча будівля — площадка № 4 та культова споруда — площадка 7.

Аналіз конструкції жител Коновського поселення вказує на її вертикальний розвиток та високий рівень будівельної майстерності трипільського населення, що було підтверджено також дослідженнями останніх років В. Н. Маркевича, К. К. Черниш, К. В. Зиньківського ⁷.

Знахідки, які зібрано з площі розкопаних семи площадок, численні й різноманітні. Розгляд матеріалів площадок № 3—12 свідчить, що до найчисленнішої категорії знахідок відноситься кераміка, представлена двома групами: столова (97 %) та кухонна (3 %).

Маса, з якої виготовлений кухонний посуд, має домішки товченої черепашки, рідше — дрібнозернистого піску. Посудини тонкостінні, глина добре випалена. Поверхня часто вкрита смугастим згладжуванням. Кухонна кераміка представлена одним типом посуду — горщиком. Виділяється два підтипи:

а) невисокий, широкогорлий горщик з S-подібним профілем. Горщиків такого підтипу переважна більшість (рис. 4, 1, 3);

б) приземкуватий, широкогорлий, з прямими високими вінцями та гострореберними плічками (рис. 4, 2). Орнаментовані горщики однотонно: по краю вінець насічки або защіпи; на вінцях — вертикальні заглиблені смуги, на плічках — заглиблені лінії у вигляді зигзагів або фестонів.

Глина столового посуду добре відмулена. Керамічна маса щільна, рівномірного випалу. Зовнішня поверхня заглажена, ангобована та залощена. Розпис монохромний, виконаний чорною або темно-брунатою фарбою. Часто додатково використовується червона фарба, яка підкреслює основні композиційні елементи орнаменту. Інколи столові посудини були розписані в три кольори: чорною фарбою малювалася основна схема орнаменту, а червоними та білими лініями вона прикрашалася додатково. Поліхромний розпис становить приблизно 0,5 %; біохромний — 15, монохромний — 74,5 % усього комплексу столового посуду. Орнаментальна смуга займає верхню частину посудин і складається з одного, рідше двох фризів.

Столова кераміка представлена дев'ятьма основними за формою типами:

1. **Миски:** а) конічні. Розпис наносився на внутрішню поверхню. Композиція розпису складалася із стрічок тонких ліній, що спускалися

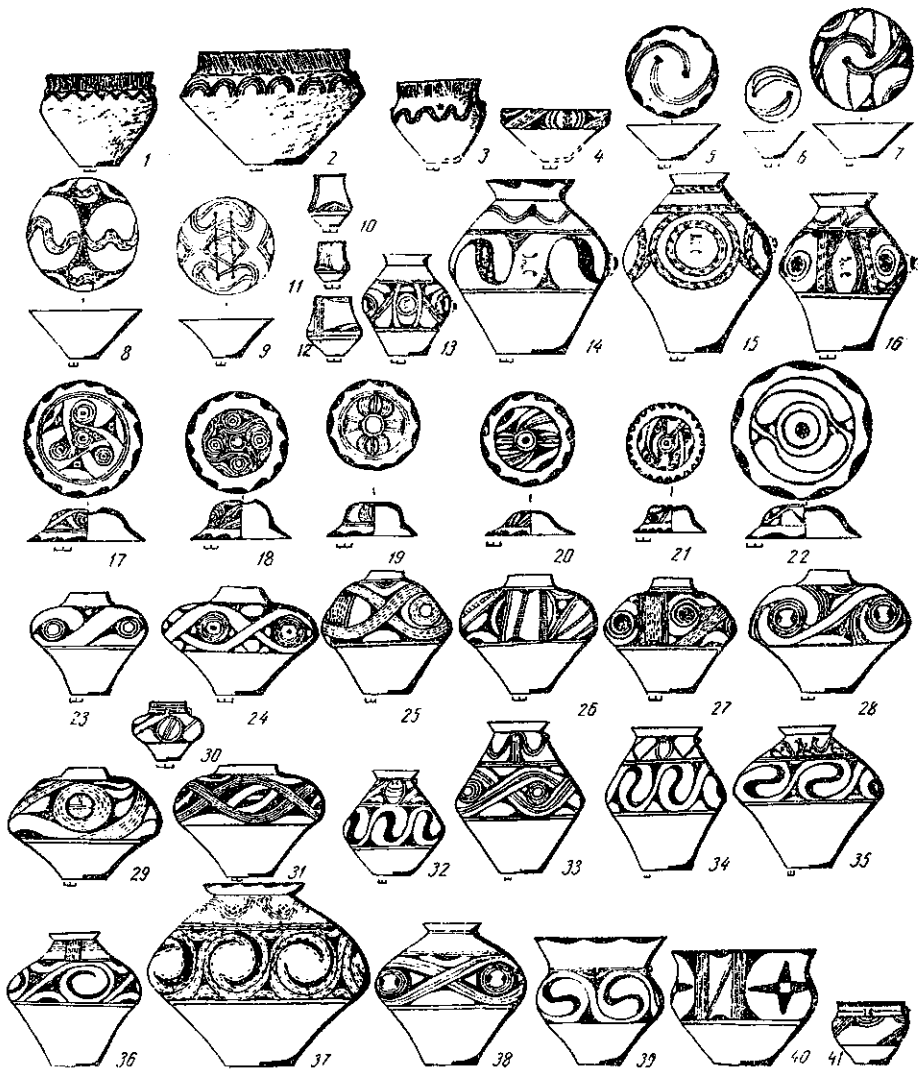

Рис. 4. Кераміка з площадок № 3—12 (1—41).

від вінець до центру посудини, де заходять одна за одну. Такий орнамент частіше трапляється на невеликих мисках. Більшості великих мисок притаманна інша схема — два овали змикаються у вигляді «8». Місця з'єднання овалів та простір біля широкої лінії, що оперізує вінець миски, розписані витягнутими трикутниками. Вільні поля фону заповнені хвилястими лініями, «хрестами», зображеннями тварин (рис. 4, 5—9); 6) циліндро-конічні. Розписані спрощеною схемою — «Tangentenkreisband».

Орнамент наносився на зовнішню поверхню у верхній частині посудини (рис. 4, 4).

2. Численим типом столового посуду є кубки з низько посадженими округлими плічками, циліндричною горловиною та ледь відігнутим краєм вінець. Розпис кубків виключно метопний (рис. 4, 10—12).

3. Амфори — біконічні посудини витягнутих пропорцій, з округлими плічками, вузькою горловиною та відігнутим краєм вінець, що часто мають лійчасту форму. Дві третини амфор розписані у вигляді овалів із тонких ліній, що з'єднуються між собою дугами-тангентами, вільні зони фону зайняті волотами. Інші амфори розписані вертикально або горизонтально розміщеними S-подібними дугами (рис. 4, 13—16).

4. Найчисленнішими типами столового посуду є сферо-конічні та біконічні посудини, орнаментовані S-подібними дугами, системою «Tangentenkreisband», спіралями. Половина посудин даного типу має верхній фриз розпису — хвилясті стрічки з тонких ліній (умовний малюнок рогів), солярні знаки, спрощений метопний або тангентний орнамент, зображення тварин (рис. 4, 32—38).

5. Наступний тип — грушоподібні посудини з округлими плічками та циліндричною горловиною. Як правило, грушоподібні посудини орнаментовані схемою «Tangentenkreisband» у спрощеному, а частіше в ускладненому варіанті (рис. 4, 23—31).

6. Грушоподібні посудини трапляються у супроводі шоломоподібних покриток. Їх розпис в основному повторює орнамент грушоподібних посудин (рис. 4, 17—22).

7. Кратероподібні посудини з округлими плічками, що знаходяться в центрі висоти посудини, та високими відігнутими вінцями, діаметр яких дорівнює діаметру плічок або навіть перевищує його. Тонкі вертикальні лінії ділять орнаментальний фриз на метопи, поля яких розписані у вигляді хреста. Інший стиль орнаментування складається з S-подібних дуг (рис. 4, 39—40).

8. Незначною кількістю представлені широкогорлі горщики з високопосадженими округлими плічками та невисокими відігнутими вінцями. Плічки горщиків прикрашали півовали, фестони, нахилені стрічки тонких ліній (рис. 4, 41).

9. Трапилися також і фрагменти біноклеподібних посудин, але їх форму та розпис встановити не вдалося.

Вирізняються також посудини мініатюрних розмірів, що загалом повторюють основні форми столового посуду.

Антропоморфна пластика представлена статуетками, що являють собою схематичні фігурки жіночої постаті на одній витягнутій конічній ніжці. Поверхня добре заглажена, має сліди ангобу та розпису. Прокресленими лініями та наколами передані деталі прикрас та одягу. Серед антропоморфної пластики зустрінуто кілька статуеток (рис. 5, 1, 2).

Зооморфна пластика нечисленна і здебільшого фрагментарна: фігурки бика, собаки, оленя (?), кабана (рис. 5, 3).

Привертають увагу глиняні кульки, «хлібці», конуси-«фішки» з площадки № 7 (рис. 5, 4—6).

Знаряддя праці нечисленні. З кременю виготовлено скребачки (на пластинках та відщепках), ножі, вкладиші серпів, скобелі, відбійники. Частина з них має сліди підправки та повторної обробки (рис. 5, 7—11). Інвентар з твердих порід каменю представлено сокирами, теслами, відбійниками, розтиральниками, зернотерками. Із кістки та рогу виготовляли долота, проколки, ложила, голки, мотики (рис. 5, 12—14). Є одна мідна проколка (рис. 5, 15).

В 250 м західніше основного комплексу жител поселення відкрито площадки № 1 та 2, матеріал яких відрізняється від усього комплексу знахідок як з площадок № 3—12, так і з поселення загалом, перевіреного шурфами, траншеями, збиранням підйомного матеріалу.

Нечисленну кераміку житла № 1 та № 2 можна розділити за технологічною ознакою на дві групи: кухонна (13 %) і столова (87 %). Керамічна маса кухонного посуду має домішки товченої черепашки та крупнозернистого піску. Посудини тонкостінні, з добре заглаженою поверхнею, рівномірним випалом.

Основна форма — невисокий, широкогорлий горщик з округлими плічками та відігнутим краєм вінця. Прикрашені вони прокресленими хвилястими лініями, зашипами, нігтьовим орнаментом, відбитком зубчастого штампу. Край вінця орнаментовано насічками або зашипами. Дуже рідко трапляється орнамент у вигляді відбитка мотузки (рис. 6, 1—5). Іншим типом кухонного посуду є напівсферичні миски (8 % кухонної кераміки). Найчастіше вони орнаментувалися насічками на краю вінця (рис. 6, 6).

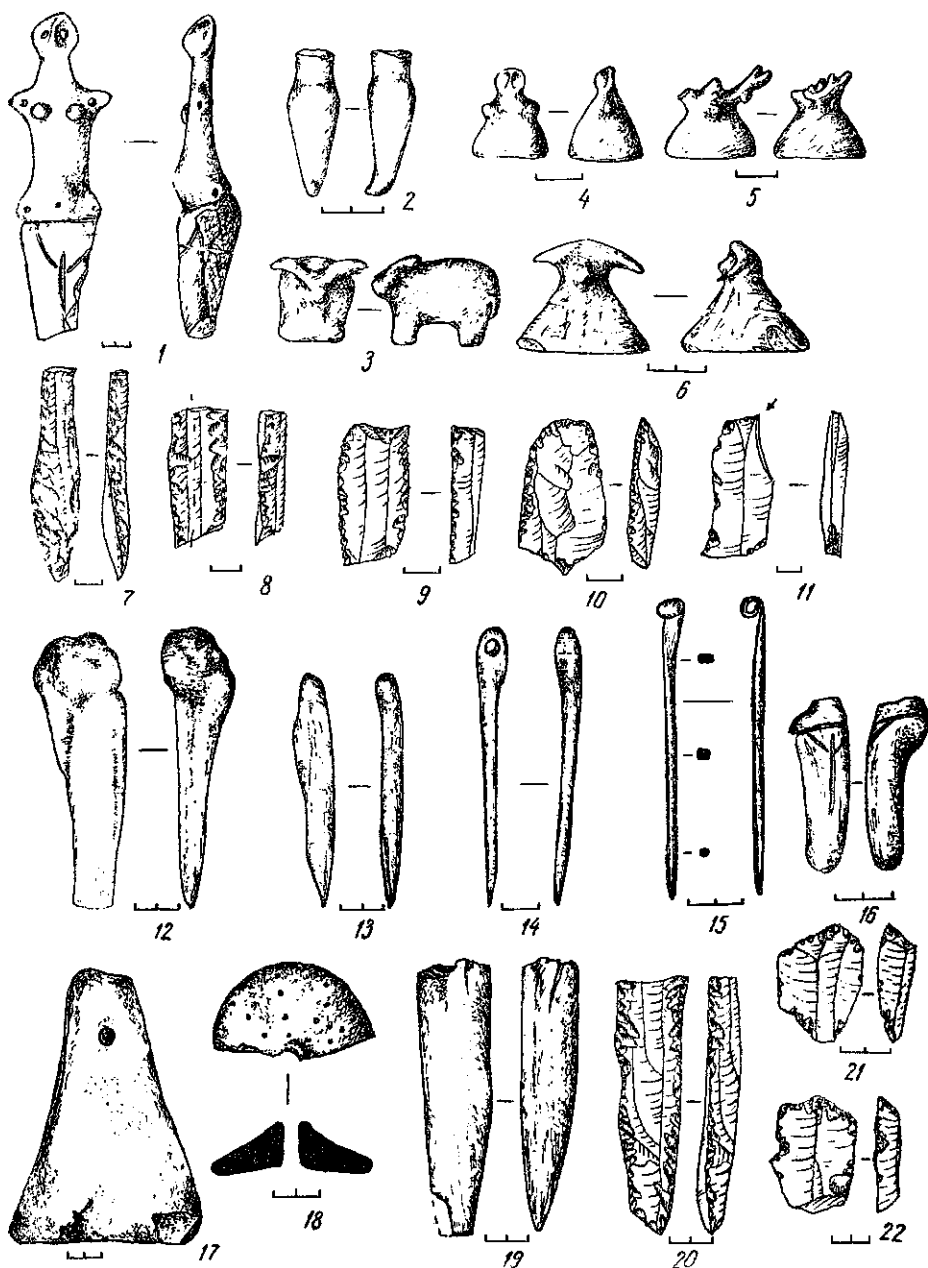

Рис. 5. Матеріали з площадок № 3—12 (1—15) та № 1—2 (16—22).

Столовий посуд виготовлений з добре відмуденої глини, інколи з незначною домішкою дрібного піску. Поверхня добре заглажена, вкрита ангобом палевого або жовтогарячого кольору та недбало за-лощена.

Виділяються кілька типів цього посуду:

1. Миски: а) конічні (11 %); б) півсферичні, інколи з відігнути-м назовні краєм вінець (11 %); в) циліндро-конічні (0,2 %).

Більшість мисок орнаментовано з внутрішнього та зовнішнього боків. Найчастіше в розписі трапляється хрестоподібна композиція з витягнутих овалів, розчленованих широкими стрічками, заповненими зигзагоподібною лінією або рядами ромбів (рис. 6, 7—11, 13, 15).

2. Найчисленнішим типом є сферо-конічна посудина з високою циліндричною горловиною і відігнути-м краєм вінець (45 %) або з кру-

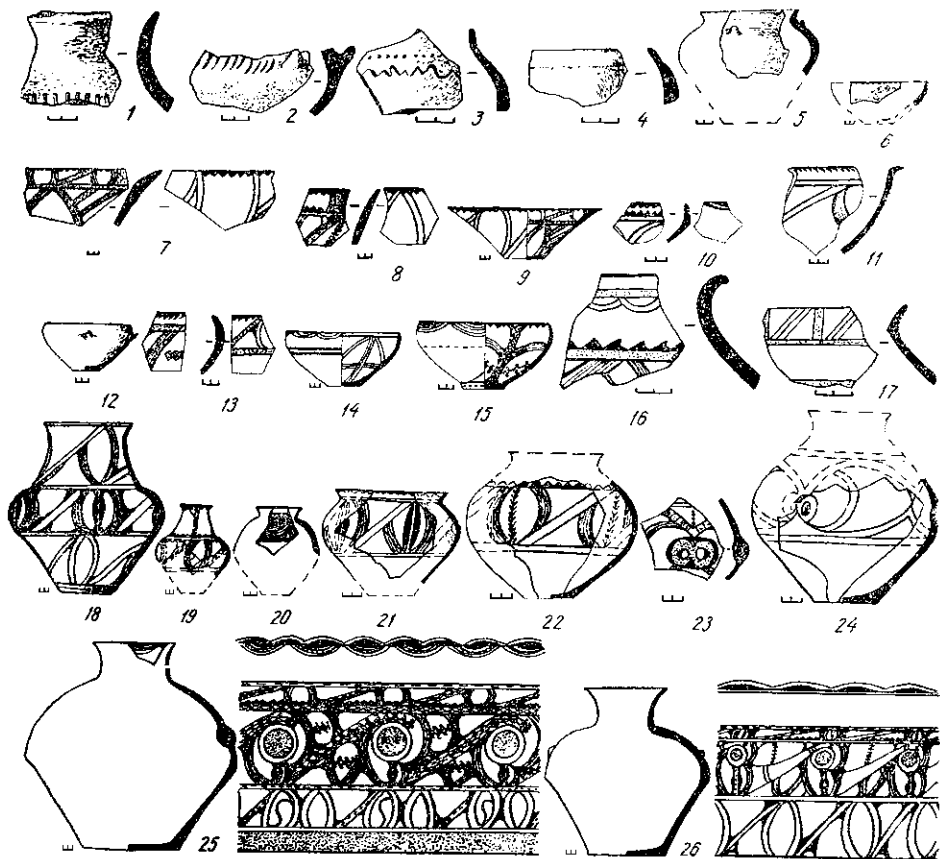

Рис. 6. Кераміка площадок № 1 та № 2 (1—26).

то відігнутими вінцями (10 %). Використана схема розпису — спрощені варіанти «Tangentenkreisband». Часто трапляється метопний орнамент, а також його сполучення з тангентним. Більшість сфероконічних посудин розписано від вінця до дна. У такому випадку орнаментальна смуга виконувалася в три фризис (рис. 6, 16, 17, 25, 26).

3. Наступний тип — широкогорлий горщик з округлими плічками та відігнутим краєм вінця (12 %). Орнаментовані вони, як і сфероконічні посудини, тангентною схемою (рис. 6, 20—22).

4. Округлотілі амфори (7 %). Орнамент складається із чотирьох горизонтально розташованих овалів, доповнених дугоподібними лініями, рядами «ком» — так званий «совиний лик» (рис. 6, 23, 24).

5. Найменший відсоток (2 %) серед столової кераміки площадок № 1 та № 2 становлять посудини з ріпоподібним тулубом, зрізано-конічною високою горловиною та круто відігнутим краєм вінця. Прикрашені вони тангентною схемою (рис. 6, 18, 19).

Основною деталлю орнаментальних композицій на розписному посуді виступають стрічки з двох широких паралельних ліній, проміжок між якими заповнений одною—трьома тоншими лініями. З цих стрічок компонується всі орнаментальні схеми. Як доповнення основних схем виступають хвилясті лінії, фестони, ряди «ком», стрічки подвійних ромбів.

Розписна кераміка прикрашена насамперед монохромним розписом (94 %). Чорною або темно-брунатною фарбою виконані всі основні і більшість другорядних елементів орнаменту. Червоною фарбою (біхромний розпис складає 4 %) заповнювалися проміжки між широкими лініями або вільні зони між стрічками.

Частина столового посуду (2%), передусім півсферичні миски, не мали розпису, хоча вони були ангобовані та залощені (рис. 6, 12). До виробів з глини відносяться також округлі, конусоподібні, пірамідальні відтяжки; орнаментовані заглибленими лініями або наколами прясла; фрагменти моделі житла; «кульки», антропо- та зооморфна пластика (рис. 5, 16—18).

Знаряддя праці представлено виробами з кременю (ножі, скребачки, відбійники), твердих порід каменю (розтиральники, зернотерки), кістки (проколки, долота) (рис. 5, 19—22).

Аналіз наведених вище комплексів дозволяє виділити два періоди існування поселення. Матеріал площадок № 3—12 можна порівняти з комплексами найраніших пам'яток петренської групи (Незвисько⁸, Бринзени VIII⁹, Бринзени IV¹⁰, Старі Каракушани¹¹). Хронологічно Коновське поселення початкового періоду займає проміжне становище між пам'ятками каларашівського та каракушанського¹² ступенів і відноситься до етапу В II (за періодизацією Т. С. Пассек). Крім того, керамічний комплекс Коновки близький до матеріалів поселень Валені¹³, Гелеєшти¹⁴, Пригорені-Мічі¹⁵, Шипенці В¹⁶, що свідчить про тісний зв'язок з трипільським населенням Попруття.

Посуд поселення має також свої особливості: майже повна відсутність амфор з «лицьовим» орнаментом; значна кількість двофризних композицій, волютної орнаментативної; порівняно невеликий відсоток біхромного розпису поряд з тим, що зберігається поліхромія. У керамічному комплексі ще наявні циліндроконічні миски, грушоподібні посудини витягнутих пропорцій поряд з призмкуватими, посудини з лійчастими в'язками.

Коновське поселення є саме тією ланкою, що дає можливість намітити хронологічні етапи існування петренської локальної групи, зокрема для тих пам'яток, що займали територію Правобережжя України¹⁷.

Найранішою пам'яткою групи є поселення поблизу с. Незвисько (верхній горизонт), посуд якого ще зберігає деякі елементи кераміки етапів В I — В II. На поселеннях наступної фази — Коновка, Велика Мукша¹⁸ остаточно формуються риси, притаманні локальній групі.

Еволюційну лінію продовжують поселення Липчани¹⁹, а потім Непоротове²⁰. На заключній фазі стоїть поселення Стіна 4²¹, у посуді якого можна простежити зародження деяких рис, що стануть характерними для кераміки пам'яток типу Варварівка XV — Крутобородинці II²².

Матеріал жител № 1 та № 2 синхронізується з комплексами таких пам'яток, як Старі Бадражі²³ та Дарабани II²⁴, які передують найранішим пам'яткам бринзеньської групи²⁵. Проте слід відмітити, що в посуді описаних нами площадок ще зберігається як пережиток риси, притаманні кераміці поселень типу Варварівка XV. Таким чином, площадки № 1 та № 2 відносяться до перехідного етапу γ I — γ II.

Дослідження трипільського поселення Коновка дає можливість глибше висвітлити питання про місце пізньотрипільських племен Середнього Подністров'я у загальноісторичному процесі, який відбувався на території Правобережжя України на початку III тис. до н. е.

Н. М. ШМАГЛИЙ, С. Н. РЫЖОВ, В. П. ДУДКИН

Трипольское поселение Коновка в Среднем Поднестровье

Резюме

В 1975—1980 гг. Днестровско-Трипольской экспедицией ИА АН УССР исследовалось трипольское поселение у с. Коновка (урочище Пуцита) Кельменецкого района Черновицкой области.

Анализ особенностей послыонного залегания обожженной глины позволяет реконструировать некоторые «площадки» как остатки двухэтажных домов. Отмечено наличие хозяйственных и культурных построек.

Авторами характеризуются материалы поселения и прежде всего керамика.

В археологическом комплексе Коновского поселения выделяются два периода существования памятника. Материалы площадок № 3—12 сопоставимы с комплексами ранних памятников петренской группы и относятся к этапу В II. Материал площадок № 1 и № 2, расположенных в периферийной части поселка, синхронизируется с комплексами поселений, предшествующих ранним памятникам бронзенной группы (этап VI—VII).

Исследование Коновского поселения позволяет глубже изучить процесс сложения в Среднем Поднестровье локально-хронологических групп развитого и позднего Триполья.

¹ Пассек Т. С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья. — МИА, 1961, № 84, с. 245.

² Трипольское поселение у с. Коновка на Среднем Днестре / Н. М. Шмаглий, С. Н. Рыжов, В. П. Дудкин, Х. Н. Олейник. — АО 1977. — М., 1978. с. 466—467.

³ Бурлацкая С. П. «Археомагнитизм». — В кн.: Исследования магнитного поля Земли в прошлые эпохи. М., 1965, с. 11—74.

⁴ Логачев А. А. Магниторазведка. — М., 1968. — 209 с.

⁵ Дудкин В. П. Геофизическая разведка крупных трипольских поселений. — В кн.: Применение методов естественных наук в археологии. Киев, 1978, с. 35—44.

⁶ Шмаглий Н. М., Рыжов С. Н., Шумова В. А. Раскопки трипольского поселения у с. Коновка. — АО 1978 г. — М., 1979, с. 425.

⁷ Маркевич В. И. Трипольское поселение Варваровка VIII. — В кн.: Тез. докл. Перв. симпозиума по археологии и этнографии ЮЗ СССР. Кишинев, 1964, с. 15—16; Черныш Е. К. Трипольское поселение Раковец. — КСИА АН СССР, 1973, № 134, с. 48—57; Зиньковский К. В. Новые данные к реконструкции трипольских жилищ. — СА, 1973, № 1, с. 137—150.

⁸ Черныш Е. К. К истории населения неолитического времени на Среднем Приднестровье. — МИА, 1962, № 102, с. 45—58; Черныш Е. К. Многослойное поселение у с. Незвиско на Днестре. — КСИИМК, 1956, № 63, с. 48—56.

⁹ Маркевич В. И. Позднетрипольские племена Северной Молдавии. — Кишинев, 1981. — 183 с.

¹⁰ Там же.

¹¹ Кетрару Н. А., Полевой Л. Л. Молдавия от камня до бронзы. — Кишинев, 1971. — 34 с.

¹² Дергачев В. А. Памятники позднего Триполья. — Кишинев. — 280 с.

¹³ Dumitrescu H. Cercetări arheologice la Văleni (jud. Neamt). — SCIV, 1950, 2, p. 19—50.

¹⁴ Cucos S. Ceramique neolithique du musée archeologique de Piatra Neamt. Bucuvelsti, 1973. — 79 p.

¹⁵ Berlescu N. Asezările cucuteniene de la Râsboieni și Prigoreni-Mici. — SCS I, 1955, 4, p. 157—163.

¹⁶ Ghilde G. Schipenitz. A late neolithic station with painted pottery in Bukovina. — IRAI, 1923, 3, p. 263—288.

¹⁷ Рыжов С. Н. О периодизации трипольских поселений петренской группы: Актуальные проблемы археологических исследований в Украинской ССР. — В кн.: Тез. докл. респ. конф. молодых ученых. Киев, 1981, с. 27—28.

¹⁸ Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений. — МИА, 1949, № 10.

¹⁹ Рыжов С. Н. О периодизации... с. 27—28.

²⁰ Там же.

²¹ Макаревич М. Л. Исследования в районе с. Стена на среднем Днестре. — КСИА АН УССР, 1960, вып. 10, с. 23—33.

²² Passek T. La ceramique tripolienne. — Изв. ГАИМК, 1935, вып. 122.

²³ Маркевич В. И. Позднетрипольские племена...

²⁴ Passek T. La ceramique..., с. 165.

²⁵ Дергачев В. А. Указ. соч.

Д. Н. КОЗАК

Могильник пшеворської культури поблизу с. Гринів на Верхньому Подністров'ї

При розкопках в 1930 р. могильника липицької культури на південно-східній околиці с. Гринів Пустомитівського району Львівської області М. Ю. Смішко передано матеріали із розміщеного поряд, частково зруйнованого могильника пшеворської культури¹ (рис. 1, 1—22).

У 1975 р. нами проводилися археологічні дослідження цього могильника, розміщеного в уроч. Загуменки. Могильник займає похилу в північному напрямі площадку розмірами 30×50 м. З півдня на гре-